

Менжулін В. І.

orcid.org/0000-0002-8136-0600

ФРІДРІХ НІЦШЕ ЯК ГЕРОЙ ПАТОГРАФІЧНИХ РОЗВІДОК, ЗДІЙСНЕНИХ НА ТЕРЕНАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

На початку ХХ століття, коли психоаналіз тільки зароджувався і традиції написання власне психоаналітичних життєписів (психобіографії) ще не існувало, серед психіатрів був поширений жанр патографії, який передбачав розгляд життя тієї чи тієї видатної постаті крізь призму її захворювання. Одним із героїв цілої низки патографічних розвідок став Фрідріх Ніцше, постать та філософські погляди якого викликали широкий інтерес. Ця тенденція мала прояв і серед психіатрів, що працювали в Російській імперії, зокрема й на території сучасної України. У плані розвитку та співвідношення жанрів патографії та психобіографії інтерес становить оцінка хвороби та творчості Ф. Ніцше, яку запропонував психіатр з Одеси Іван Хмелевський. У статті уперше здійснено спробу відтворити основні дані щодо життя і дослідницької діяльності цієї зараз майже забутої фігури. Специфіка поглядів І. Хмелевського стосовно Ф. Ніцше стає більш наочною завдяки розгляду позиції Володимира Чижса – іншого російського психіатра, що теж цікавився постаттю та ідеями німецького філософа. Зауважено, що у патографіях Ф. Ніцше, запропонованих І. Хмелевським та В. Чижом, дістали відображення як деякі особливості розвитку самого жанру, так і загальні тенденції в осмисленні постаті та вчення Ф. Ніцше в російському контексті. Показано, що В. Чиж і І. Хмелевський, як і багато тогочасних науковців, поділяли деякі ідеї щодо еволюції та виродження (дегенерації), що зараз вважаються застарілими. Разом з тим продемонстровано, що обидва психіатри, зіткнувшись із філософією та постаттю Ф. Ніцше, змушені були обмежити пояснювальні амбіції психіатрії і уникнути звичного для патографів тих часів розгляду геніальності як патології. Зазначено також, що факт Ніцшевої хворобливості, якщо не перебільшувати його значення, є цілком прийнятним і для філософського дискурсу наших часів.

Ключові слова: Фрідріх Ніцше, патографія, психобіографія, Іван Хмелевський, Володимир Чиж, біографія філософа.

Доволі поширеною і зовсім не безпідставною є думка, згідно з якою надмірна увага до біографій філософів може призвести до викривленого розуміння власне їхньої філософії. Особливо загрозливими видаються спроби звести (редукувати) творчість філософів до їхніх захворювань¹. Через це філософія ризикує перетворитися на симптом, а біографія філософа – на патографію. Як зазначає відома дослідниця цієї теми, патографія, тобто специфічний жанр письма, що передбачає розгляд життя і діяльності відомої постаті крізь призму її захворювань, почала формуватися ще у першій половині ХІХ століття, сягнула значного розвитку на зламі ХІХ та ХХ століть, однак «пізніше патографія оказалась в тени своей ставшей более известной родственницы – психобиографии, создания Зигмунда Фрейда, написавшего в 1910 году первое психоаналитическое жизнеописание, посвященное Леонардо

да Винчи» (Сироткина, 2008, с. 5–6, 17). Одна з важливих відмінностей, що сприяла успіху психобіографії порівняно з патографією, полягала у застосуванні менш суворих діагностичних категорій. Там, де автори патографій знаходили дуже важкі психічні хвороби, послідовники З. Фрейда говорили про невротичні розлади і тим самим значно менш стигматизували своїх героїв (Sirotkina, 2002, р. 92).

Фрідріху Ніцше (1844–1900) судилося стати об'єктом інтересу як із боку патографів, так і психобіографів. Як зазначає сучасна дослідниця, «судьба Ніцше сложилась так, что публикации, посвященные его философии и написанные в форме своего рода духовного некролога, появились еще при жизни мыслителя – после того, как необратимая душевная болезнь в 1889 году трагически подвела преждевременную черту под творческой деятельностью» (Мотрошилова, 1999, с. 38). Однак оскільки останні роки життя, розпал важкої хвороби і стрімке зростання слави

¹ Докладніше про біографічний редукціонізм ідеться, наприклад, у: (Менжулін, 2010, с. 23–38; Менжулін, 2013).

цієї видатної особистості припали саме на той період, коли патографія вже набула розцвіту, а психоаналіз тільки-но починав формуватися, представники патографічного жанру мали певну часову перевагу². Зокрема один із найвідоміших патографів, автор терміна «патографія» – німецький невролог і психіатр Пауль Юліус Мебіус (1853–1907) – одну зі своїх розвідок присвятив саме Ф. Ніцше (Möbius, 1902)³. Не залишилися осторонь цієї тенденції і дослідники, які працювали в Російській імперії, зокрема на теренах України. У плані розвитку та співвідношення жанрів патографії та психобіографії інтерес становить аналіз хвороби та творчості Ф. Ніцше, який запропонував наш співвітчизник Іван Хмелевський. Йдеться про його промову під назвою «Патологічний елемент в особистості та творчості Фрідріха Ніцше», виголошену 22 лютого 1903 р. на річному засіданні Товариства російських лікарів в Одесі (Хмелевський, 1904a).

Ім'я автора цієї промови зараз ледь відомо, інформацію про нього знайти дуже важко. Із опублікованих у різні роки (з 1895 до 1916 рр.) списків медиків, що мали право займатися медичною практикою на території Російської імперії, дізнаємося, що лікар Іван (за іншими формулюваннями: Іван-Еузевіуш або Іван-Едзєбіуш) Карлович Хмелевський, 1863 року народження, закінчив курс медичних наук у 1888 р., спеціалізувався у галузі психіатрії (за іншим свідченням – душевних і нервових хвороб) і працював штатним (у деякі роки – понадштатним) ординатором в Одеській міській лікарні⁴. Даних про те, як складалася доля доктора Хмелевського після 1917 р., зокрема дату його смерті, нам знайти не вдалося. Залишилися відомості стосовно приблизно двадцяти праць, що їх опублікував І. Хмелевський у період із середини 1890-х до першої половини 1910-х років. Переважна більшість із них пов'язані з його лікарсько-психіатричною діяльністю, зокрема роботою на посаді завідувача відділення Одеської міської лікарні (згодом – окремої лікарні) на Куяльницькому (Андріївському) лимані⁵.

² Питання про Ф. Ніцше як героя психобіографічних реконструкцій може стати темою окремого розгляду. Докладніше з цього приводу див., наприклад: (Edel, 1987, p. 154–157; Wagenbaum, 2005).

³ Серед героїв патографій, написаних Ю. Мебіусом, були ще два філософи: Жан-Жак Руссо (Möbius, 1889) і Артур Шопенгауер (Möbius, 1899).

⁴ Інформацію взято з «Российских медицинских списков, изданных медицинским департаментом министерства внутренних дел» за 1895, 1897, 1902, 1908 та 1916 роки: (1895, с. 276; 1897, с. 306; 1902, с. 356; 1908, с. 428; 1916, с. 509).

⁵ Див., наприклад: (Хмелевський, 1895; Хмелевський, 1901b; Хмелевський, 1902; Хмелевський, 1913).

З огляду на те, що багатолітні страждання Ф. Ніцше і його трагічний фінал за тих часів було прийнято пов'язувати із захворюванням на сифілітичний прогресивний параліч, уваги заслуговує той факт, що праця І. Хмелевського, в якій викладалися отримані ним результати лікування сифілітичних уражень спинного мозку, мала кілька перевидань (Хмелевський, 1901a). Промову І. Хмелевського, присвячену безпосередньо Ф. Ніцше, теж було надруковано кілька разів. Невдовзі після виголошення вона побачила світ як окрема брошура (Хмелевський, 1904a) і як стаття у «Збірнику праць з невропатології та психіатрії, присвяченому професору І. О. Сікорському його учнями з нагоди тридцятип'ятиріччя його лікарсько-наукової діяльності» (Хмелевський, 1904b). Як впливає із назви збірника, І. Хмелевського вважали учнем відомого київського психіатра, психолога та громадсько-політичного діяча кінця XIX – початку XX століть Івана Олексійовича Сікорського (1842–1919). Питання щодо професійних контактів та ідейної близькості між цими двома психіатрами потребує окремого розгляду⁶. Достеменно відомо, що деякі праці І. Хмелевського були опубліковані в журналі «Вопросы нервно-психической медицины»⁷, який видавав І. Сікорський. Окрім того, чимало публікацій першого були в особистій бібліотеці останнього і нині як її складові зберігаються в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського⁸.

У новітні часи промову І. Хмелевського про Ф. Ніцше було перевидано у збірнику, присвяченому історії психоаналізу в Україні (Хмелевський, 1996). Можливо, саме через це у працях, що були опубліковані українськими дослідниками у подальші роки, можна прочитати про залучення самого І. Хмелевського до психоаналітиків, а його патографії Ф. Ніцше – до прикладів вітчизняного фрейдизму (див., наприклад: (Бідюк,

⁶ У джерелі радянських часів, яке досі активно поширюється на різних медичних інтернет-порталах, стверджується, що «первыми попытками определить систему лечебно-педагогического воздействия на заикающихся можно считать рекомендации И. А. Сикорского (1889) и его ученика И. К. Хмелевского (1897)» (Лыков, 1979). Справді, І. Сікорського вважали одним із провідних фахівців із заїкання, його монографію з цієї теми (Сікорський, 1889) неодноразово видавали в Росії та закордоном; у І. Хмелевського теж була книжка, присвячена цьому розладу (Хмелевський, 1897). Однак, скажімо, у нещодавно виданому навчальному посібнику не йдеться про те, що І. Хмелевський був учнем І. Сікорського, натомість зазначено, що перший запозичив свою систему роботи з тими, хто заїкається, у німецького лікаря Г. Гутцмана (Шевцова, 2019, с. 12).

⁷ Наприклад: (Хмелевський, 1902).

⁸ Наприклад: (Хмелевський, 1895; Хмелевський, 1897; Хмелевський, 1901b).

2009, с. 3, 6, 8–9)). Однак насправді у цьому випадку про зв'язок із психоаналізом якщо й можна говорити, то дуже опосередковано. Як було щиро зазначено ще у передньому слові до щойно згаданого збірника з історії психоаналізу в Україні, «в разделе “Психоанализ в дореволюционной Украине” помещена патография Ф. Ницше, которая, строго говоря, не является психоаналитической, но относится к тем работам, которые подготовили появление психоанализа в Украине. Надеемся, читатели поймут и простят нам такого рода погрешности» (Кутько, Бондаренко, & Петрюк, 1996, с. 4). Інші вітчизняні дослідники розглядають промову І. Хмелевського про Ф. Ніцше у схожому ключі: не як приклад раннього залучення вітчизняними лікарями ідей З. Фрейда, а як ознаку того, що «ко времени распространения психоанализа в Одессе уже существовала развитая психиатрическая школа, отличавшаяся широкими гуманитарными интересами» (Романов, & Пушкарева). У відомих нам сучасних дослідженнях зовсім не згадується ще одна промова Хмелевського, назва якої – «Цивілізація і неврози» (Хмелевский, 1899) – звучить дуже по-фрейдистськи. Однак її було опубліковано взагалі до появи психоаналізу (народження якого прийнято пов'язувати із публікацією у 1900 р. «Глумачення сновидінь» Зигмунда Фрейда), а змістовно нагадує скоріше не фрейдизм, а ніцшеанство та марксизм, тобто дві інші моделі філософії підозри, що, на відміну від психоаналізу, на той момент вже встигли заявити про себе⁹.

Саме до прикладів патографічної, а не психоаналітичної літератури відносить промову І. Хмелевського про Ф. Ніцше і відомий фахівець з історії психіатричного діагностування творчих постатей Ірина Сироткіна (Сироткіна, 2008, с. 58). У статті, присвяченій передусім патографічним розвідкам психіатра та філософа Карла Ясперса, вона формулює низку критичних характеристик цього жанру (Сироткіна, 2007). Своїм головним завданням патографи вважають представлення творчості як продукту хвороби (Сироткіна, 2007, с. 245–246). Для цього в їхньому арсеналі є ціла низка спеціальних прийомів, зокрема замість постановки точного діагнозу вони залишають його дуже широким і невизначеним, як це зробив К. Ясперс у випадку зі шведським письменником Августом Стріндбергом

(Сироткіна, 2007, с. 247)¹⁰. Однак якщо такий філософічний патограф, як К. Ясперс, врешті-решт підводив своїх читачів до романтичного висновку «о том, что культура творится гениальными безумцами, чья божественная болезнь прорывает ткань обыденности и ведет нас к глубинам существования» (Сироткіна, 2007, с. 249), то «современные патографы обсуждают болезни объектов своего внимания так, как это они делали бы у постели больного – профессионально и плоско». Наочною ілюстрацією подібної плоскості можуть слугувати, на думку І. Сироткіної, розвідки сучасних патографів стосовно Ф. Ніцше: «Ни их диагнозы, ни дебаты наподобие врачебных консилиумов – например о том, был ли Ницше болен сифилисом или маниакально-депрессивным психозом, – ничего не добавляют к нашему пониманию философии Ницше. Ответ мифа о божественном безумии может все еще присутствовать в современных патографиях, но в том виде, в каком этот жанр представлен сейчас, он мало что может предложить читателям. От патографий больше выигрывают не эти последние, а их авторы медики, для которых патография – средство повысить собственный статус и статус своей профессии» (Сироткіна, 2007, с. 253–254).

На сторінках сучасних медичних журналів регулярно з'являються нові патографії Ф. Ніцше, які значною мірою відповідають наведеним вище характеристикам. Сучасні дослідники демонструють, що звичний висновок («сифілітичний прогресивний параліч» або «нейросифіліс») цілком відповідав медичній раціональності ХІХ століття (Henriques, 2018). Разом з тим, аналізуючи наявні дані, а також враховуючи розвиток уявлень про людські хвороби та появу нових діагностичних категорій, вони готові додати до цього діагнозу ще цілу низку альтернативних гіпотез, як-от: базальна менінгіома переднього мозку, церебральна аутосомно-домінантна артеріопатія з субкортикальними інфарктами і лейкоенцефалопатією, мітохондріальна енцефаломіопатія і лактоцидоз з інсультоподібними симптомами, лобноскронева деменція, біполярний афективний розлад із судинною деменцією, пухлина головного мозку тощо (Orth, & Trimble, 2006; Hemelsoet, Hemelsoet, & Devreese, 2008; Tényi, 2012; André, & Rios, 2015). Іноді можна

⁹ У цій промові (Хмелевский, 1899) багато говориться про невротичність сучасної цивілізації, про характерне для неї масове виродження та зумовленість цих хворобливих явищ різноманітними соціально-економічними чинниками.

¹⁰ Йдеться про опубліковану у 1922 р. працю, в якій К. Ясперс запропонував порівняльний патографічний аналіз А. Стріндберга та нідерландського митця Вінсента ван Гога із залученням випадків шведського містика Еммануїла Сведенборга та німецького поета Фрідріха Гельдерліна (Jaspers, 1922).

натрапити на статті, в яких на підставі таких діагностичних новацій роблять ширші висновки, наприклад, висувають припущення, що наявністю у Ф. Ніцше церебральної аутосомно-домінантної артеріопатії з субкортикальними інфарктами і лейкоенцефалопатією, а також симптомів біполярного розладу і синдрому Гасто-Гешвінда («Gastaut-Geschwind syndrome») можна пояснити підвищення його креативності (Pergamvros, Perrig, Bogousslavsky, & Giannakoroulos, 2013). Однак здебільшого, як і зазначала І. Сироткіна, у подібних дослідженнях мають місце суто медичні дискусії, які нічого не додають до нашого розуміння постаті Ф. Ніцше та його філософії.

Ураховуючи сказане, спробуємо розглянути патографію Ф. Ніцше, яку запропонував І. Хмелевський ще у 1903 р. Вже у перших реченнях промови, виголошеної понад сто років тому, її автор із задоволенням констатує, що нарешті минули ті часи, коли творчість його героя замовчувалася і професори філософії ставилися до нього з презирством. Роблячи огляд наявної на той момент літератури, одеський лікар зазначає, що у плані осмислення філософського та суспільного значення творів цього геніального «ловця людських душ» вже доволі багато зроблено, однак за творами філософа стоїть його особистість, оцінка якої є не менш важливою і цікавою. Як і можна було очікувати, І. Хмелевський упевнений, що без належних пізнань у галузі психопатології зробити це належним чином неможливо. Однак до вже наявних на той час спроб розглянути особистість Ф. Ніцше крізь призму психопатології він ставиться доволі критично. Зокрема він вважає абсолютно квазінауковим запропонований у широко відомій за тих часів роботі Макса Нордау¹¹ погляд на Ф. Ніцше як на буйного помішаного, а на його твори – як на прояв виродження і суцільного божевілля. Опубліковане роком раніше дослідження Ю. Мебіуса (Möbius, 1902) І. Хмелевський оцінює як значно ґрунтовніше, однак і в ньому далеко не з усім готовий погодитися. Питання щодо причини смерті Ф. Ніцше він вважає остаточно вирішеним: «Он умер от атипического прогрессивного паралича, это теперь всем известно». Проблематичним йому здається інше: «...когда началось это заболевание, и какое влияние оно оказало на его творчество, на его воззрения и идеи? В каком состоянии он писал те и другие свои произведения?». Саме на ці запитання він і намагається

відповісти, підкреслюючи при цьому, що на остаточне їх розв'язання не претендує (Хмелевський, 1904а, с. 168–169).

І. Хмелевський визнає, що у перші чотири десятиліття свого життя (тобто ще до появи ознак психічного захворювання) Ф. Ніцше важко страждав від успадкованої від батька мігрені та інших фізіологічних розладів, однак у його перших працях («Народження трагедії», «Невчасні міркування», «Людське, надто людське») «нет ничего патологического» (Хмелевський, 1904а, с. 181). Ознаки початку психічного розладу з'являються у період між 1881 та 1885 рр. і можуть бути помічені передусім у «Так казав Заратустра» (Хмелевський, 1904а, с. 182). Однак і цього разу радикальних наслідків це не зумовлює: «Хотя поэма о “Заратустре” и написана Ницше в болезненном состоянии, все-таки патологический элемент не играет здесь доминирующей роли» (Хмелевський, 1904а, с. 186). Характеризуючи стан Ф. Ніцше у кілька наступних років, коли він написав такі твори, як «Потойбіч Добра і Зла» та «До генеалогії моралі», І. Хмелевський стверджує, що «несмотря на мозговое заболевание, духовное развитие его не останавливается; по количеству и качеству его труды достойны величайшего внимания» (Хмелевський, 1904а, с. 191). Явні фізичні ознаки прогресивного паралічу з'являються у 1887 р., однак навіть після цього у 1887–1888 рр. філософ ще демонструє «поразительную продуктивность» і пише низку блискучих творів, а остаточне затьмарення настає у 1889 р. (Хмелевський, 1904а, с. 192–194). Підсумовуючи, І. Хмелевський зазначає, що Ф. Ніцше був психічно хворий із 1881 р., «причем во время болезни, и отчасти благодаря ей, он создал замечательнейшие произведения»; «то, что написано Ницше за это время, хотя и носит патологический отпечаток, могло быть создано человеком под влиянием обыкновенной или периодической маниакальной экзальтации, алкоголя, морфия и других искусственных возбуждителей» (Хмелевський, 1904а, с. 206).

Остаточний висновок одеського психіатра звучить як абсолютна *депатологізація* творчості німецького мислителя: «Насколько факт психической болезни философа в период творчества обесценивает его литературные произведения? Ответ может быть только один: критерием должно служить само произведение, безотносительно к тому, кто его автор, здоровый или больной. Истинное и прекрасное может быть создано как здоровым, так и психически ненормальным

¹¹ Хмелевський посилається на російський переклад: (Нордау, 1894).

человеком» (Хмелевский, 1904а, с. 206). І. Хмелевський не редукує творчість Ф. Ніцше до хвороби. Натомість він підкреслює, що стан, який він називає «маніакальною екзальтацією», буває й у пересічних людей, однак тільки такі генії, як Ніцше, навіть у цьому стані продовжують продукувати геніальні твори (Хмелевский, 1904а, с. 190–191). Отже, сутнісною причиною цих творів є саме геніальність, а не божевілья: «Гений представляет собой в природе явление исключительное, аномалию, к объяснению которой большей частью неприменимы немногие простые формулы, которыми мы пользуемся для определения психики средних людей» (Хмелевский, 1904а, с. 207).

Цитуючи одне із наведених щойно висловлювань І. Хмелевського стосовно Ф. Ніцше, сучасні українські дослідники стверджують: «От других, весьма распространенных в начале века, патографий эту работу отличает осторожный, гуманистический подход к творчеству немецкого философа, тонкое различение сфер применимости психиатрического и филологического анализа» (Романов, & Пушкарева). У тому, що при розгляді творчості Ф. Ніцше І. Хмелевський справді уникнув її патологізації, ми мали можливість переконатися вище. Однак чи варто саме на цій підставі різко виділяти одеського лікаря з-поміж інших психіатрів, що писали про Ф. Ніцше за тих часів? Щойно згадані вітчизняні дослідники, рішуче відокремлюючи промову І. Хмелевського від «других, весьма распространенных в начале века (курсив наш. – В. М.), патографий», посилаються на твори, що з'явилися вже у зовсім іншу епоху та в іншій країні, а саме – в одному із томів (Сегалин, 1926) у серії збірників, що виходили з 1925 до 1930 рр. у СРСР під загальною назвою «Клінічний архів геніальності та обдарованості (европатології)»¹². Між тим по-справжньому на початку століття, тобто безпосередньо за тих часів, коли І. Хмелевський виголосив та опублікував свою промову про Ф. Ніцше, про цього ж філософа на теренах Російської імперії також активно висловлювався відомий психіатр і патограф Володимир Федорович Чиж. Ідеться про опублікований у кількох випусках журналу «Вопросы философии и психологии» за 1908 рік нарис «Ніцше як мораліст»

¹² Публікацій І. Хмелевського у цій серії немає, натомість там було опубліковано низку нарисів (Руднев, 1927; Руднев, 1928), написаних Володимиром Рудневим (1870–1951) – ще одним із авторів збірника праць, виданого учнями І. О. Сікорського з нагоди тридцятип'ятиріччя його лікарсько-наукової діяльності.

(Чиж, 1908)¹³, в основу якого були покладені матеріали низки публічних лекцій про моральні погляди Ф. Ніцше, що їх В. Чиж прочитав у Москві (у 1901, 1902 та 1908 рр.), Санкт-Петербурзі (у 1903 та 1904 рр.), Юр'єві (зараз – Тарту, 1901 і 1908 рр.), Вільно (зараз – Вільнюс), Вітебську, Двінську (зараз – Даугавпілс), Мітаві (зараз – Єлгава) та Ризі (Чиж, 2011, с. 3).

На відміну від одесита І. Хмелевського, В. Чиж, як видно навіть із щойно наведеної географії читання ним публічних лекцій про Ф. Ніцше, жив і працював здебільшого у північно-західних регіонах Російської імперії: він народився 1855 р. у Смоленську, вчився і працював у Санкт-Петербурзі, стажувався у Західній Європі, завідував кафедрою та медичним факультетом у Юр'євському (зараз – Тартуському) університеті¹⁴. Цей дослідник знаходив психопатологічні елементи в біографіях таких відомих діячів, як імператор Павло І, граф Олексій Аракчеєв, архімандрит Фотій (Спаський) (див.: (Чиж, 2001)). Однак, якщо не враховувати книжку «Ніцше як мораліст», про яку ми говоритимемо нижче, серед його праць, присвячених творчим посталям, власне патографічною є лише «Хвороба М. В. Гоголя» (Чиж, 1904). Олександр Пушкіну В. Чиж присвятив працю зовсім іншої спрямованості – «Пушкін як ідеал душевного здоров'я» (Чиж, 1899а), а про Федора Достоєвського і Івана Тургенєва писав як про своїх колег – «Достоєвський як психопатолог» (Чиж, 1885) і «Тургенєв як психопатолог» (Чиж, 1899б).

Що ж до Ф. Ніцше, то загалом В. Чиж характеризує його як геніального, але хворого мислителя (Чиж, 2011, с. 6). Він жаліється, що психіатрів, які вивчали твори Ф. Ніцше, дуже небагато, і відкидає як безгрунтовні погляди тих противників останнього, які розглядали душевну хворобу філософа як наслідок його ідейних помилок. Сам В. Чиж був упевнений, що вона мала передовсім фізіологічну природу. Ще у 1890-ті роки він остаточно вирішив, що майже в усіх випадках прогресивного паралічу єдиною причиною розвитку цієї хвороби слід вважати сифіліс (Чиж, 1894, с. 94)¹⁵. У Ф. Ніцше це довготривале

¹³ Далі на цю працю ми посилатимемось за її перевиданням: (Чиж, 2011).

¹⁴ Точна дата та обставини його смерті не встановлені, однак є припущення, що після Першої світової війни В. Чиж опинився у Києві, де й помер у першій половині 1920-х років (Унянц, 2001, с. 10); також є інформація, що батько В. Чижа мав маєток на Полтавщині (Сироткина, 2008, с. 30).

¹⁵ І. Хмелевський визнавав, що «заболевание сифилисом подготавливает почву для развития прогрессивного паралича», однак, на відміну від В. Чижа, вважав, що «его одного недостаточно для вызывания этой роковой болезни» (Хмелевский, 1899, с. 8).

захворювання переросло у тяжке слабоумство й остаточно перервало плідну діяльність у со-рокап'ятирічному віці (1889 р.). Однак, як підкреслює В. Чиж, до того хвороба «не мешала духовному розвитку Ніцше», а найкращі його твори («Так казав Заратустра», «Потойбіч Добра і Зла», «До генеалогії моралі») «були написані в последние годы его сознательной жизни, следовательно, в душевной жизни Ніцше мы видим главный признак здоровья – развитие» (Чиж, 2011, с. 7). Так, наявність ознак хворобливості у творах Ф. Ніцше В. Чиж, як і І. Хмелевський, зауважує, однак і цьому психіатрові вони жодним чином не заважають захоплюватися, як він неодноразово підкреслює, геніальною творчістю філософа і передусім – його моральним ученням.

В. Чиж вважає дуже відрадним явищем успіх і навіть поклоніння, які швидко завоював Ф. Ніцше серед читачів своїми творами (Чиж, 2011, с. 4). Йому особисто дуже подобається наявний у Ф. Ніцше культ людини-творця, людини, що не задовольняється простим виживанням, а прагне більшого: «Суть морального учения Ніцше, если я правильно его понимаю, – твердит В. Чиж, – главное различие его учения от общепринятой теперь морали, состоит в том, что он требует от нас любви и поклонения не человеку, как таковому, а лучшим качествам человека; для Ніцше человек и его благополучие не есть нечто самодовлеющее, не есть цель нравственной деятельности. Мы должны поклоняться человеку-творцу и отрицательно относиться к человеку-творенью; человеку-творцу подобает “великая любовь”; человеку-творенью – “великое презрение”» (Чиж, 2011, с. 40). Або, якщо стисліше: «Мораль должна состоять в развитии человека-творца, в уничтожении или подавлении человека-творения» (Чиж, 2011, с. 36). Сила цього вчення зумовлена, на думку патографа, тим, що воно спирається на правильне розуміння життя, якого бракувало іншим теоретикам моралі. Ф. Ніцше, вважає В. Чиж, вдалося збагнути, що основою життя є зовсім не інстинкт фізіологічного самозбереження, не приземлена дарвіністська боротьба за існування, а воля до влади. Описуючи це «высшее украшение человека», В. Чиж зазначає, що «наиболее сильные люди, обеспечив себе и своему потомству питание и рост, не могут ограничиться только физическим ростом; наиболее сильные люди стремятся не только к физическому, но и к духовному росту, не только к физи-

ческому, но и к духовному преобладанию» (Чиж, 2011, с. 30, 33)¹⁶.

На думку В. Чиж, своїм етичним вченням Ф. Ніцше зробив величезний внесок у розвиток теорії, що набула значного поширення у європейській психіатрії другої половини XIX – початку XX ст. Йдеться про теорію виродження (дегенерації), що мала велике значення і для російських психіатрів, які, як розлого продемонстровано у нещодавно опублікованій монографії німецького дослідника, «використовували її не тільки для медичної, а й для соціальної діагностики» (Nicolosi, 2018, s. 16). Як говорить В. Чиж, «слабых и вырождающихся так теперь много, что они дают, так сказать, тон всей жизни, навязывают сильным свои идеалы, заставляют их считаться со своими требованиями» (Чиж, 2011, с. 66). На відміну від М. Нордау, який вважав твори Ф. Ніцше та його самого прикладами дегенерації, В. Чиж розглядає німецького філософа не як носія, а як уважного дослідника цього феномену¹⁷: «Вполне понятно, что Ніцше, как вдумчивый наблюдатель и оригинальный мыслитель, обратил свое внимание на крупное и значительное явление современной культурной Европы – вырождение; он оценил по достоинству это явление и понял его значение в современной морали. Общеизвестно, что о вырождении писали очень многие, что всевозможные рассуждения о вырождении стали модными,

¹⁶ Модель витлумачення поглядів Ф. Ніцше, що формувалася за тих часів у колі російських природознавців, була щільно пов'язана з дискусіями стосовно дарвінізму і сильно резонувала з політичними поглядами їх учасників. Зокрема В. Чиж, як прихильник правих консервативних сил, намагався скористатися ідеями Ф. Ніцше з метою дискредитації «моралі рабів» і протиставляв їх у цьому плані ідеям дарвіністів, які, з його погляду, намагалися представити цю мораль як науково обгрунтовану. Прикладом альтернативної настанови може бути позиція Климента Тімірязєва, відомого біолога-дарвініста, який симпатизував лівим силам і згодом підтримав прихід до влади більшовиків. У написаній у 1904 р. передмові до другого видання збірника своїх промов він теж протиставив Ф. Ніцше і Чарльза Дарвіна, однак, на відміну від В. Чиж, став на бік не першого, а другого. Всупереч деяким тодішнім авторам, які намагалися зробити «Дарвіна ответственным за реакционные идеалы Ніцше», К. Тімірязєв заявив, що останній позбавляє думку Ч. Дарвіна «ее прогрессивного содержания и создает свой регрессивный тип с его “моралью господ”» (див.: Тимирязев, 1938, стр. 19)). Прикметно також, що І. Сікорський, який, як і В. Чиж, у політичному плані належав до консервативних сил, був прихильником еволюціонізму, але не дарвіністського, а того, що базувався на ідеях філософа-позитивіста Герберта Спенсера (докладніше про це див.: Менжулін, 2005, с. 73–74).

¹⁷ Ще наприкінці XIX століття відомий російський філософ тих часів Дмитрій Цертелєв висловив думку, що Ф. Ніцше і М. Нордау, намагаючись побудувати мораль на природничонаукових засадах, опинилися на дуже схожих позиціях, які обидві можна характеризувати як виродження, однак не людськості в цілому, а філософської думки і літературної критики відповідно (Цертелєв, 1897).

но Ніцше своєобразно пояснив виродженням сучасну мораль, по крайній мере, главные ее принципы» (Чиж, 2011, с. 64). В. Чижу подобається Ніцшеве незадоволення сучасною мораллю як такою, що «приспособлена для слабых, для вырождающихся, для рабов» (Чиж, 2011, с. 74). Навіть представивши відповідні міркування Ф. Ніцше у дуже радикалізованому вигляді, В. Чиж тим не менш знаходить у них підставу не так для критики, як для ледь завуальованої солідарності: «Едва ли можно не соглашаться с Ницше, что духовно слабые и нравственные уроды не заслуживают поддержки и должны погибнуть; ничего дурного от их естественной гибели, конечно, произойти не может. Можно лишь не соглашаться с Ницше, если он думал также и о физически слабых и об настоящих уродях; однако едва ли современное сострадание к уродам достигает своей цели и заслуживает одобрения. Теперь устраивают приюты для недоношенных, то есть слабых детей, и для идиотов, то есть уродов; такая Филантропия признается добродетелью. Но если принять во внимание, что все затраты и весь труд ведут лишь к тому, что несколько несчастных будут влачить свое грустное существование и несколько идиотов, благодаря хорошему уходу, будут несколько десятков лет жить на счет в поте лица своего снискивающих хлеб свой, право в душу проникает сомнение, кто прав, Ницше или Филантропы» (Чиж, 2011, с. 21).

Якщо порівнювати обидві розглянуті патографії Ф. Ніцше, перш за все треба зазначити, що таких висновків, як щойно наведені, дійшов у зв'язку з німецьким філософом лише В. Чиж. У І. Хмелевського можна прочитати схожі міркування щодо філантропії, але в іншій роботі й висловлені у менш різкій формі (див.: (Хмелевский, 1899, с. 15)). Спільним у позиціях В. Чиж і І. Хмелевського стосовно Ф. Ніцше є те, що вони обидва, визнаючи наявність у останнього важкої хвороби, не зводять до неї його творчість. І. Хмелевський та В. Чиж, як і багато їхніх сучасників, були прихильниками тези про те, що людству загрожує стрімке виродження¹⁸, а останній навіть знаходив явні ознаки виродження у Миколи Гоголя і саме з цього виводив геніальність письменника¹⁹. Однак обидва

¹⁸ Щодо позиції І. Хмелевського з цього приводу див.: (Хмелевский, 1899, с. 11).

¹⁹ У патографії письменника В. Чиж стверджує: «Унаследованное вырождение или болезни, перенесенные в детстве, или же, что наиболее вероятно, то и другое вместе, обусловили то уклонение в организации, то уродство в строении головного мозга, которое выразилось и в гениальности, и в особенностях

психиатри не поспішали поширювати цей діагноз на Ф. Ніцше. В цьому плані вони, на наш погляд, виявилися виразниками доволі важливого зсуву акцентів у патографічних дослідженнях. Довгий час серед патографів домінувала ідея про тотожність геніальності з патологією та дегенерацією. Її висунув та обстоював впливовий італійський психіатр Чезаре Ломброзо (1835–1909) – автор відомої праці про геніальність та божевілля (Lombroso, 1864) і першої патографічної розвідки про М. Гоголя (див.: (Сироткина, 2008, с. 5–6, 26–27)). Однак на початку ХХ століття в російській психіатрії, саме у зв'язку із дискусіями стосовно М. Гоголя, з'явилася також і альтернативна ідея – про геніальність як аномалію, що має не дегенеративний, а навпаки – *прогенеративний* характер (Сироткина, 2008, с. 30). Зважаючи на наведені вище міркування І. Хмелевського та В. Чиж, можна зробити висновок, що вони теж схилилися до розгляду геніальності Ф. Ніцше саме як до прогенеративного явища²⁰.

Окрім того, сама по собі патографізація життя і творчості Ф. Ніцше на теренах Російської імперії розпочалася задовго до публікації розглянутих вище розвідок І. Хмелевського та В. Чиж, і її взагалі не варто пов'язувати виключно з діяльністю та фаховою зацікавленістю представників медичного цеху²¹. Як відомо, серйозні дискусії стосовно Ф. Ніцше в Росії розпочалися після публікації у 1892 р. у журналі «Вопросы философии и психологии» статті Василя Преображенського «Фрідріх Ніцше: критика моралі альтруїзму» (Преображенский, 1892). Сам В. Преображенський визнав, що на початку 1889 р. душевна хвороба поклала кінець творчій діяльності філософа. Однак він зосередився на аналізі поглядів мислителя, зазначивши лише, що

характера Н. В. Гоголя. Иначе мы не можем объяснить гениальности Н. В. Гоголя: болезнь обусловила одностороннее развитие головного мозга, задержала гармоническое развитие всего головного мозга» (Чиж, 1904, с. 16).

²⁰ У середині ХХ століття відомий швейцарсько-канадський психіатр та історик психоаналізу Анрі Елленбергер запропонував розвинену концепцію, яка давала змогу розглядати хворобу Ф. Ніцше не як звичайний психічний розлад, а як прогенеративну, творчу аномалію («творчу хворобу»). Докладніше про концепцію «творчої хвороби» та її застосування безпосередньо до Ф. Ніцше див., наприклад: (Менжулін, 2009b; Менжулін, 2008). Ба більше, самого Ф. Ніцше можна розглядати не тільки як носія хвороби, а і як лікаря, який раніше від З. Фрейда розробив власний варіант психологічного аналізу: (Менжулін, 2009a).

²¹ Схоже можна сказати і про патографізацію життя та творчості М. Гоголя: «Первым предположение о душевной болезни Гоголя высказал Белинский, – думая таким образом объяснить его “предательство”. Это мнение подхватили другие критики, а за ними – психиатры, поспешившие сформулировать диагноз» (Сироткина, 2008, с. 12).

«філософія Ницше неразрывно связана со всею жизнью личности, и ее полный очерк возможен только на фоне психологической истории», однак «такой очерк не входит в настоящее время в нашу задачу» (Преображенский, 1892, с. 115, 120). Натомість редакція журналу знайшла необхідним супроводити публікацію цієї статті спеціальною приміткою, в якій радикальне неприйняття вчення Ф. Ніцше було доволі відверто пов'язане із його душевною хворобою. Ця невеличка примітка²² стала свого роду передвістям цілого етапу в осмисленні німецького філософа в Росії. Як зазначає сучасна дослідниця, «первоначальное (примерно с 1892 по 1899–1900 годы) отношение российских интеллектуалов к творчеству Ницше можно охарактеризовать как резкое отрицание позитивной роли его учения, в котором традиционно усматривали симптом и отражение кризисных тенденций, присущих европейской культуре» (Синеокая, 1999, с. 17). За тих часів твори Ф. Ніцше перекладали без належної систематичності, з цензурними купюрами і порушенням авторської композиції, внаслідок цього істотно «искажался и сам смысл произведения. При этом все странности и разночтения приписывались душевной болезни философа» (Синеокая, 1999, с. 12).

Незважаючи на все це, загальне захоплення творчістю Ф. Ніцше невпинно зростало, зокрема на початку ХХ століття з'явилося восьмитомне зібрання творів філософа під редакцією Арсенія Введенського (1900 р.) та його перевидання у дев'яти томах (1902–1903 рр.). Саме у ці роки на теренах Російської імперії різко зросла кількість публікацій, присвячених Ф. Ніцше, зокрема побачила світ низка монографій, у яких містився всебічний аналіз його філософії (Синеокая, 1999, с. 17–18, 31–32). Важливими віхами в осмисленні

²² Ось її повний текст: «Редакция решает напечатать для русских читателей изложение возмутительной по своим окончательным выводам нравственной доктрины Фр. Ницше, с тою целью, чтобы показать, какие странные и болезненные явления поражают в настоящее время известное направление западно-европейской культуры. Талантливый писатель и мыслитель, не лишенный блеска и остроумия, Фр. Ницше, ослепленный ненавистью к религии, христианству и к самому Богу, цинически проповедует полное снисхождение к преступлению, к самому страшному разврату и нравственному падению во имя идеала усовершенствования отдельных представителей человеческой породы, причем масса человечества кощунственно признается пьедесталом для возвеличения разнуданных и никакими границами закона и нравственности не сдерживаемых “тениев”, вроде самого Ницше. И какой великий и поучительный урок представляет судьба этого несчастного гордеца, попавшего в дом умалишенных вследствие идеи фикс, что он Творец мира. Истинный ужас наводит это великое и заслуженное наказание злополучного безбожника, вообразившего себя богом» (Преображенский, 1892, с. 115–116).

Ф. Ніцше у російському культурному контексті стали дві книжки киянина Льва Шестова («Добро у вченні гр. Толстого и Ф. Ницше (Філософія і проповідь)» та «Достоевський і Ніцше (Філософія трагедії)»), що уперше з'явилися у 1900 та 1903 рр. відповідно²³. Їх автор визнавав щільний зв'язок творчості Ф. Ніцше з його переживаннями²⁴, однак, на відміну від деяких німецьких коментаторів, які намагалися звести їх до усього лише його особистих переживань, Л. Шестов твердив, що вони мають величезне значення, адже «связаны не с отвлеченными, лежащими вне интересов других людей вопросами, а с тем, из чего слагается вся наша жизнь» (Шестов, 1993, с. 101). Визнаючи, що Ф. Ніцше був важко хворим, цей його шанувальник наполягав на тому, що тільки завдяки хворобі і перенесеним душевним стражданням філософу вдалося сягнути дуже важливих відкриттів (Шестов, 1993, с. 307).

Враховуючи сказане вище, а також той факт, що вгасання захоплення Ф. Ніцше в російських інтелектуальних колах розпочалося на межі 1900-х та 1910-х років (з одного боку – як наслідок релігійного відродження і повернення інтересу до ідеалістичної філософії²⁵, а з іншого – через поширення інтересу до психоаналізу З. Фрейда та антропософії Рудольфа Штайнера) (Синеокая, 1999, с. 24–26), треба визнати, що І. Хмелевський та В. Чиж долучилися до оцінки особистості та вчення Ф. Ніцше саме тоді, коли його популярність у царській Росії сягнула піку. Отже, їхнє позитивне ставлення до Ніцшевої філософії може бутити відображенням загальної моди, духу часу. Однак при цьому не слід недооцінювати і значення самої цієї філософії та її творця. Намагання діагностувати оспівувача переоцінки цінностей призвело до переоцінки того, чим займалися самі його діагности (Сироткина, 2008, с. 46). Зіткнувшись із таким «міцним горішком», як Ф. Ніцше, І. Хмелевський та В. Чиж уже на початку ХХ століття змушені

²³ Ми цитуватимемо їх за виданням: (Шестов, 1993).

²⁴ Наприклад, у книжці «На важелях Іова», що була опублікована у 1920 р., Л. Шестов багато говорить про переживання, що лежали в основі філософії неоплатоніка Плотина. Докладніше про це див.: (Менжулін, 2010, с. 29–31).

²⁵ «Можно с достаточным основанием утверждать, что Ницше для нашего времени устарел и уже постепенно переходит в разряд тех классиков философии и литературы, сочинения которых издаются, научно изучаются, но речь о которых теряет почти совершенно интерес свежести и современности...», – такі слова містяться на початку критичного розбору поглядів Ф. Ніцше, написаного одним із представників російського релігійного відродження, випускником та викладачем Київської духовної академії (до 1912 р.) Василем Екземплярським (Экземплярский, 1915, с. 1).

були істотно обмежити амбіції як цього специфічного жанру, так і власної спеціальності загалом. Як психіатри свого часу, вони поділяли ідею стосовно зростання психічної хворобливості та поширення виродження у сучасному їм суспільстві, однак витлумачення геніальності німецького філософа як патології та дегенерації уникнули.

Згодом, звернувшись до аналізу вчення та постаті саме цього мислителя, обмежити амбіції психіатрії та патографії вирішив також і К. Ясперс. У власному дослідженні ідей та постаті Ф. Ніцше, опублікованому у 1936 р. (тобто більш ніж за три десятиліття після патографій німецького філософа, запропонованих І. Хмелевським та В. Чижом, і майже за півтора десятиліття після власних патографічних розвідок, про які ми говорили вище), він зазначив, що «патографічний погляд несе небезпеку для тих, хто його застосує. За умов неправомірного застосування він

замість того, щоб продемонструвати чисту висоту створеного, може натомість затемнити велич людини та її творіння» (див.: (Jaspers, 1981, s. 102)). К. Ясперс, так само, як І. Хмелевський та В. Чиж, не уникає визнання того факту, що Ф. Ніцше не тільки творив, а й хворів. Однак сам цей факт, якщо його значення не перебільшується (або, як каже К. Ясперс, він не застосовується у неправомірний спосіб), залишається прийнятним як для нього, так і для філософського дискурсу наших днів. Зокрема відомий сучасний український ніцшезнавець погоджується, що в останніх творах філософа можна помітити «симптоми майбутнього психічного зриву», але якщо говорити про філософію Ф. Ніцше в цілому, то попри те, що вона «часто творилася на “межі” – в тому числі й на психологічній межі», цей дослідник упевнений, що «українського патологічного там нічого нема» (Лютій, 2016, с. 424, 729).

Список посилань

- Бідюк, О. В. (2009). *Психоаналіз мікробразів художнього тексту (на матеріалі творчості Ліни Костенко)* [Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.06 – теорія літератури]. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.
- Кутько, І. І., Бондаренко, Л. І., & Петрюк, П. Т. (Ред.). (1996). *Історія психоаналіза в Україні*. Харків: Основа.
- Лыков, В. М. (1979). *Заикание у дошкольников*. Москва: Центральный научно-исследовательский институт санитарного просвещения. Отримано з <https://studfile.net/preview/7111952/page:3/>.
- Лютій, Т. В. (2016). *Ніцше. Самоперевернення*. Київ: Темпора.
- Менжулін, В. І. (2005). Філософські уподобання Івана Сікорського. *Наукові записки НаУКМА, 37: Філософія та релігієзнавство*, 71–77.
- Менжулін, В. І. (2008). Психобіографічне підґрунтя психоаналітичних відкриттів та поняття «творчої хвороби». *Наукові записки НаУКМА, 76: Філософія та релігієзнавство*, 11–18.
- Менжулін, В. І. (2009а). Філософія, біографія та психоаналіз: випадок Ніцше. Стаття 1. «Лікар». *Філософська думка, 4*, 102–119.
- Менжулін, В. І. (2009б). Філософія, біографія та психоаналіз: випадок Ніцше. Стаття 2. «Пацієнт». *Філософська думка, 6*, 112–120.
- Менжулін, В. І. (2010). *Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні: монографія*. Київ: НаУКМА; Аграр Медіа Груп.
- Менжулін, В. І. (2013). Застосування психологічного аналізу в історико-філософській біографістиці: загрози і перспективи їх подолання. У Я. В. Шрамко (Ред.), *Актуальні проблеми духовності: зб. наук. праць* (Т. 14, с. 103–118). Кривий Ріг: ДВНЗ «КНУ».
- Мотрошилова, Н. В. (1999). Дискусії о философии Ф. Ницше в России Серебряного века. В *Фридрих Ницше и философия в России: Сборник статей* (с. 38–45). Санкт-Петербург: Русский Христианский гуманитарный институт.
- Нордау, М. (1894). *Вирождение*. (Р. И. Сементковский, Перев.). Санкт-Петербург: Ф. Павленков.
- Преображенский, В. П. (1892). Фридрих Ницше. Критика морали альтруизма. *Вопросы философии и психологии, 15*, 115–160.
- Романов, И., & Пушкарева, Т. (без дати). *К истории психоанализа в Украине*. Отримано з Харьковское психоаналитическое общество: <http://psychoanalysiskharkov.com/%D0%BA-%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B8-%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0-%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B5/>.
- Российский медицинский список, изданный по высочайшему его императорского величества повелению ... на 1895 год: (по сведениям к 15 марта 1895 г.)*. (1895). Санкт-Петербург: Типография Министерства внутренних дел.
- Российский медицинский список, изданный по высочайшему его императорского величества повелению ... на 1897 год: (по сведениям к 15 мая 1897 г.)*. (1897). Санкт-Петербург: Типография министерства внутренних дел.
- Российский медицинский список, изданный по высочайшему его императорского величества повелению ... на 1902 год: (по сведениям к 15 февраля 1902 г.)*. (1902). Санкт-Петербург: Типография министерства внутренних дел.
- Российский медицинский список, изданный по высочайшему его императорского величества повелению ... на 1908 год: списки врачей, ветеринаров, зубных врачей, фармацевтов и аптек: по сведениям к 1 мая 1908 г.* (1908). Санкт-Петербург: Типография министерства внутренних дел.
- Российский медицинский список, изданный по высочайшему его императорского величества повелению ... на 1916 год: списки врачей, ветеринаров, зубных врачей, фармацевтов и аптек: по сведениям на 1 мая 1916 г.* (1916). Петроград: Типография Министерства внутренних дел.
- Руднев, В. И. (1927). Тургенев и Чехов в изображении галлоцианций. В Г. В. Сегалин (Ред.), *Клинический архив гениальности и одарённости (эвропатологии)* (Т. 3, с. 181–202). Свердловск.
- Руднев, В. И. (1928). Психологический анализ «Призраков» Тургенева. В Г. В. Сегалин (Ред.), *Клинический архив гениальности и одарённости (эвропатологии)* (Т. 4, с. 23–34). Свердловск.

- Сегалин, Г. В. (Ред.). (1926). *Клинический архив гениальности и одаренности (эвропатологии)* (Т. 2). Свердловск.
- Сикорский, И. А. (1889). *О заикании*. Санкт-Петербург: Издание Карла Риккера.
- Синеокая, Ю. В. (1999). Восприятие идей Ницше в России: основные этапы, тенденции, значение. В *Фридрих Ницше и философия в России: Сборник статей* (с. 7–37). Санкт-Петербург: Русский Христианский гуманитарный институт.
- Сироткина, И. Е. (2007). Был ли Стриндберг душевнобольным? К критике патографии. В *Ибсен, Стриндберг, Чехов: сборник статей* (с. 243–256). Москва: Издательский центр Российского государственного гуманитарного университета.
- Сироткина, И. Е. (2008). *Классики и психиатры: Психиатрия в российской культуре конца XIX – начала XX века*. Москва: Новое литературное обозрение.
- Тимирязев, К. А. (1938). *Сочинения: 1843–1920* (Т. 5: Насущные задачи современного естествознания: Публичные речи). Москва: Сельхозгиз.
- Унаниянц, Н. Т. (2001). Судьба профессора Чижа. В В. Ф. Чиж, *Психология злодея, властелина, фанатика. Записки психиатра* (с. 3–10). Москва: Республика.
- Хмелевский, И. К. (1895). *Несколько наблюдений над снотворным действием трионала, хлоралоза и сомнала: Сообщение в заседании Общества русских врачей в Одессе 22 ноября 1894 г.* Москва: Т-во тип. А. И. Мамонтова.
- Хмелевский, И. К. (1897). *Заикание: Его сущность, причины, предупреждение и лечение: Популярный очерк*. Одесса: Тип. Юж.-рус. о-ва печат. дела.
- Хмелевский, И. К. (1899). *Цивилизация и неврозы. Речь, сказанная в торжественном годовичном заседании Общества русских врачей в Одессе, 20 марта 1899 г.* Одесса: «Слав.» тип. Н. Хрисогелос.
- Хмелевский, И. К. (1901а). *К лечению сифилитических поражений спинного мозга на Одесском Куяльницком лимане*. Одесса: «Слав.» тип. Н. Хрисогелос.
- Хмелевский, И. К. (1901б). *Отделение Одесской городской больницы на Куяльницком (Андреевском) лимане в летний сезон 1900 года / [Соч.] Д-ра И. К. Хмелевского, зав. Лиманным отделением*. Одесса: «Слав.» тип. Е. Хрисогелос.
- Хмелевский, И. К. (1902). *Лечение болезней нервной системы на Одесском Куяльницком лимане: (Автореферат) д-ра И. К. Хмелевского: (Мед. обозрение 1902 г.)*. Оттиск из журнала «Вопросы нервно-психической медицины». Т. 7. Киев: Лито-тип. т-ва И. Н. Кушнерев и К^о, ценз.
- Хмелевский, И. К. (1904а). *Патологический элемент в личности и творчестве Фридриха Ницше: Речь, сказанная в торжественном годовичном заседании Общества русских врачей в Одессе 22 февраля 1903 г.* Киев: Лито-типография товарищества Кушнерев и К^о.
- Хмелевский, И. К. (1904б). *Патологический элемент в личности и творчестве Фридриха Ницше: Речь, сказанная в торжественном годовичном заседании Общества русских врачей в Одессе 22 февраля 1903 г.* В *Сборник работ по невропатологии и психиатрии, посвященный профессору И. А. Сикорскому его учениками по случаю тридцатипятилетия его врачебно-научной деятельности* (с. 167–207). Киев: Типография Т-ва И. Н. Кушнерев и К^о. Киевское отделение.
- Хмелевский, И. К. (1913). *Одесские лиманы: Попул. науч. очерк / Д-р И. К. Хмелевский, зав. Гор. курорт. больницей на Куяльниц. лимане. 2-е изд.* Одесса: Типография С. Н. Скарлато.
- Хмелевский, И. К. (1996). *Патологический элемент в личности и творчестве Фридриха Ницше: Речь, сказанная в торжественном годовичном заседании Общества русских врачей в Одессе 22 февраля 1903 г.* В И. И. Кутько, Л. И. Бондаренко, & П. Т. Петрюк (Ред.), *История психоанализа в Украине* (с. 51–80). Харьков: Основа.
- Цергелев, Д. Н. (1897). Критика вырождения и вырождение критики. *Русский вестник*, 3, 4, 11, 12, 56–82, 79–122, 1–22, 1–28.
- Чиж, В. Ф. (1885). *Достоевский как психопатолог*. Москва: Univ. тип. (М. Катков).
- Чиж, В. Ф. (1894). К этиологии и терапии прогрессивного паралича помешанных. *Ученые записки Юрьевского университета*, 2, 88–94.
- Чиж, В. Ф. (1899а). *Пушкин как идеал душевного здоровья*. Юрьев: Тип. К. Маттисена.
- Чиж, В. Ф. (1899б). *Тургенев как психопатолог*. Москва: Типолит. т-ва И.Н. Кушнерев и К^о.
- Чиж, В. Ф. (1904). *Болезнь Н. В. Гоголя*. Москва: Типолитография товарищества И. Н. Кушнерев и К^о.
- Чиж, В. Ф. (1908). Ницше как моралист. *Вопросы философии и психологии*, 94–95 (4–5), 335–376, 480–512.
- Чиж, В. Ф. (2001). *Психология злодея, властелина, фанатика. Записки психиатра*. Москва: Республика.
- Чиж, В. Ф. (2011). *Ницше как моралист*. Москва: URSS; ЛИБРОКОМ.
- Шевцова, Е. Е. (2019). *Заикание: учеб. пособие для академического бакалавриата*. Москва: Издательство Юрайт. Отримано з <https://cdn1.ozone.ru/multimedia/1026253151.pdf>.
- Шестов, Л. (1993). *Избранные сочинения*. Москва: Ренессанс.
- Экземплярский, В. И. (1915). *Евангелие Иисуса Христа перед судом Фр. Ницше. (Популярные чтения)*. Петроград: Религия и жизнь.
- André, C., & Rios, A. R. (2015). Furious Frederick: Nietzsche's neurosyphilis diagnosis and new hypotheses. *Arquivos de Neuro-Psiquiatria*, 73 (12), 1041–1043. <https://doi.org/10.1590/0004-282x20150164>
- Arnold, K., & Atwood, G. (2005). Nietzsche's Madness. In W. T. Schultz (Ed.), *Handbook of psychobiography* (pp. 240–264). Oxford University Press.
- Edel, L. (1987). *Writing Lives: Principia Biographica*. New York, London: W. W. Norton & Company.
- Hemeloet, D., Hemeloet, K., & Devreese, D. (2008). The neurological illness of Friedrich Nietzsche. *Acta neurologica Belgica*, 108 (1), 9–16.
- Henriques, R. P. (2018). Turin's breakdown: Nietzsche's pathographies and medical rationalities. O colapso de Turim: patologias de Nietzsche e racionalidades médicas. *Ciencia & saude coletiva*, 23 (10), 3421–3431. <https://doi.org/10.1590/1413-812320182310.25602016>
- Jaspers, K. (1922). *Strindberg und van Gogh: Versuch einer vergleichenden pathographischen Analyse unter vergleichender Heranziehung von Swedenborg und Hölderlin*. Leipzig: Ernst Bircher Verlag.
- Jaspers, K. (1981). *Nietzsche: Einführung in das Verständnis Seines Philosophierens* (De Gruyter Studienbuch). Berlin/Boston: De Gruyter.
- Lombroso, C. (1864). *Genio e follia: prelezione ai corsi di antropologia e clinica psichiatrica presso la R. Università di Pavia*. Milano: Tipografia e Libreria di Giuseppe Chiusi, editore.
- Möbius, P. (1889). *J. J. Rousseaus Krankengeschichte*. Leipzig.
- Möbius, P. (1899). *Ueber Schopenhauer*. Leipzig: J. A. Barth.
- Möbius, P. (1902). *Über das pathologische bei Nietzsche*. Wiesbaden: Bergmann.
- Nicolosi, R. (2018). *Degeneration erzählen : Literatur und Psychiatrie im Russland der 1880er und 1890er Jahre*. Paderborn: Wilhelm Fink.
- Orth, M., & Trimble, M. R. (2006). Friedrich Nietzsche's mental illness – general paralysis of the insane vs. frontotemporal dementia. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 114 (6), 439–444. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0447.2006.00827.x>
- Perogamvros, L., Perrig, S., Bogousslavsky, J., & Giannakopoulos, P. (2013). Friedrich Nietzsche and his illness: a neurophilosophical approach to introspection. *Journal of the history of the neurosciences*, 22 (2), 174–182. <https://doi.org/10.1080/0964704X.2012.712825>
- Sirotkina, I. (2002). Mad genius: The idea and its ramifications. *Intellectual News*, 10 (1), 91–98. <https://doi.org/10.1080/15615324.2002.10428832>
- Tényi, T. (2012). The madness of Dionysus – six hypotheses on the illness of Nietzsche. *Psychiatria Hungarica: A Magyar Pszichiatriai Tarsasag tudományos folyoirata*, 27 (6), 420–425.

References

- André, C., & Rios, A. R. (2015). Furious Frederick: Nietzsche's neurosyphilis diagnosis and new hypotheses. *Arquivos de Neuro-Psiquiatria*, 73 (12), 1041–1043. <https://doi.org/10.1590/0004-282x20150164>
- Arnold, K., & Atwood, G. (2005). Nietzsche's Madness. In W. T. Schultz (Ed.), *Handbook of psychobiography* (pp. 240–264). Oxford University Press.
- Bidiuk, O. V. (2009). *Psykhooanaliz mikroobraziv khudozhnogo tekstu (na materialii tvorchosti Liny Kostenko) [Avtoref. dys. na здобuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.01.06 – teoriia literatury] [Psychoanalysis of microimages of an artistic text (based on Lina Kostenko's work): Doctoral dissertation]*. Ternopil: Ternopilskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Hnatiuka [in Ukrainian].
- Chizh, V. F. (1885). *Dostoevskii kak psikhopatolog [Dostoevsky as a psychopathologist]*. Moskva: Univ. tip. (M. Katkov) [in Russian].
- Chizh, V. F. (1894). K etiologii i terapii progressivnogo paralicha pomeshannykh [To the etiology and therapy of the progressive paralysis of the insane]. *Uchenye zapiski Iur'evskogo universiteta*, 2, 88–94 [in Russian].
- Chizh, V. F. (1899a). *Pushkin kak ideal dushevnoho zdorov'ia [Pushkin as an ideal of mental health]*. Yuryev: Tip. K. Mattisena [in Russian].
- Chizh, V. F. (1899b). *Turgenev kak psikhopatolog [Turgenev as a Psychopathologist]*. Moskva: Tipo-lit. t-va I. N. Kushnerev i K° [in Russian].
- Chizh, V. F. (1904). *Bolezn' N. V. Gogolia [The disease of N. V. Gogol]*. Moskva: Tipolitografiia tovarishchestva I. N. Kushnerev i K° [in Russian].
- Chizh, V. F. (1908). Nitsse kak moralist [Nietzsche as a moralist]. *Voprosy filosofii i psikhologii*, 94–95 (4–5), 335–376, 480–512 [in Russian].
- Chizh, V. F. (2001). *Psikhologiya zlodeia, vlastelina, fanatika. Zapiski psikhiatra [Psychology of the villain, ruler, and fanatic. Notes of the psychiatrist]*. Moskva: Respublika [in Russian].
- Chizh, V. F. (2011). *Nische kak moralist [Nietzsche as a moralist]*. Moskva: URSS; LIBROKOM.
- Edel, L. (1987). *Writing Lives: Principia Biographica*. New York, London: W. W. Norton & Company.
- Ekzemplarskii, V. I. (1915). *Evangelie Iisusa Khrista pered sudom Fr. Nitsse. (Populiarnye chteniia) [The Gospel of Jesus Christ before the judgment of Fr. Nietzsche. (Popular readings)]*. Petrograd: Religiiia i zhizn' [in Russian].
- Hemeloet, D., Hemeloet, K., & Devreese, D. (2008). The neurological illness of Friedrich Nietzsche. *Acta neurologica Belgica*, 108 (1), 9–16.
- Henriques, R. P. (2018). Turin's breakdown: Nietzsche's pathographies and medical rationalities. O colapso de Turim: patografias de Nietzsche e racionalidades médicas. *Ciencia & saude coletiva*, 23 (10), 3421–3431. <https://doi.org/10.1590/1413-812320182310.25602016>
- Jaspers, K. (1922). *Strindberg und van Gogh: Versuch einer vergleichenden pathographischen Analyse unter vergleichender Heranziehung von Swedenborg und Hölderlin*. Leipzig: Ernst Bircher Verlag.
- Jaspers, K. (1981). *Nietzsche: Einführung in das Verständnis Seines Philosophierens (De Gruyter Studienbuch)*. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Khmelevskii, I. K. (1895). *Neskol'ko nabliudeniĭ nad snotvornym deistviem trionala, khloraloza i somnala: Soobshchenie v zasedanii Obshchestva russkikh vrachei v Odesse 22 noiabria 1894 g. [Some Observations on the Sleeping Effect of Tryonal, Chloralose and Somnal: Presentation at the Meeting of the Society of Russian Physicians in Odessa, November 22, 1894]*. Moskva: T-vo tip. A.I. Mamontova [in Russian].
- Khmelevskii, I. K. (1897). *Zaikanie: Ego sushchnost', prichiny, preduprezhdenie i lechenie: Populiarnyi ocherk [Stuttering: its essence, causes, prevention and treatment: a popular essay]*. Odesa: Tip. Iuzh.-rus. o-va pechat. dela [in Russian].
- Khmelevskii, I. K. (1899). *Tsivilizatsiia i nevrozy. Rech', skazannaia v torzhestvennom godichnom zasedanii Obshchestva russkikh vrachei v Odesse, 20 marta 1899 g. [Civilization and neuroses. Speech delivered at the solemn annual meeting of the Society of Russian Physicians in Odessa, March 20, 1899]*. Odesa: "Slavianskaia" tipografiia N. Khrisogelos [in Russian].
- Khmelevskii, I. K. (1901a). *K lecheniiu sifiliticheskikh porazhenii spinnogo mozga na Odesskom Kuial'nitskom limane [To the treatment of syphilitic lesions of the spinal cord at the Odessa Kuyalnitsky estuary]*. Odesa: "Slavianskaia" tipografiia N. Khrisogelos [in Russian].
- Khmelevskii, I. K. (1901b). *Otdelenie Odesskoi gorodskoi bol'nitsy na Kuial'nitskom (Andreevskom) limane v letnii sezon 1900 goda / [Soch.] D-ra I. K. Khmelevskogo, zav. Limannym otdeleniem [Department of the Odessa City Hospital on the Kuyalnitsky (Andreevsky) estuary during the summer season of 1900 / [Op. of] Dr. I. K. Khmelevskii, head of the Estuary Department]*. Odesa: "Slavianskaia" tipografiia N. Khrisogelos [in Russian].
- Khmelevskii, I. K. (1902). *Lechenie boleznii nervnoi sistemy na Odesskom Kuial'nitskom limane: (Avtoreferat) d-ra I. K. Khmelevskogo: (Med. obozrenie 1902 g.). Ottisk iz zhurnala "Voprosy nervno-psikhicheskoi meditsiny". T. 7 [Treatment of diseases of the nervous system at the Odessa Kuyalnitsky estuary: (Author's abstract) by Dr. I. K. Khmelevskii: (Med. review 1902). Extract from the journal "Voprosy neuropsychicheskoy meditsiny". Vol. 7]*. Kyiv: Lito-tip. t-va I. N. Kushnerev i K° [in Russian].
- Khmelevskii, I. K. (1904a). *Patologicheskii element v lichnosti i tvorchestve Fridrikha Nitsse: Rech', skazannaia v torzhestvennom godichnom zasedanii Obshchestva russkikh vrachei v Odesse 22 fevralia 1903 g. [The Pathological Element in the Personality and Works of Friedrich Nietzsche: Speech delivered at the solemn annual meeting of the Society of Russian Physicians in Odessa on February 22, 1903]*. Kyiv: Lito-tipografiia tovarishchestva Kushnerev i K° [in Russian].
- Khmelevskii, I. K. (1904b). *Patologicheskii element v lichnosti i tvorchestve Fridrikha Nitsse: Rech', skazannaia v torzhestvennom godichnom zasedanii Obshchestva russkikh vrachei v Odesse 22 fevralia 1903 g. [The pathological element in the personality and works of Friedrich Nietzsche: speech delivered at the solemn annual meeting of the Society of Russian physicians in Odessa on February 22, 1903]*. In *Sbornik rabot po nevropatologii i psikhiiatrii, posviashchennyi professoru I. A. Sikorskomu ego uchenikami po sluchaiu tridsatipiatiletiiu ego vrachebno-nauchnoi deiatel'nosti [Collection of papers on neuropathology and psychiatry, dedicated to professor I. A. Sikorskii by his pupils on the occasion of his thirty-fifth anniversary of medical and scientific activity]* (pp. 167–207). Kyiv: Tipografiia T-va I. N. Kushnerev i K°. Kievskoe otdelenie [in Russian].
- Khmelevskii, I. K. (1913). *Odesskie limany: Popul. nauch. ocherk / D-r I. K. Khmelevskii, zav. Gor. kurort. bol'nitse na Kuial'nits. limane. 2-e izd [Odessa estuaries: A Popular Scientific Sketch / Dr. I. K. Khmelevskii, Head of the city spa hospital on the Kuyalnitskiy estuary. 2nd ed.]*. Odesa: Tipografiia S. N. Skarlato.
- Khmelevskii, I. K. (1996). *Patologicheskii element v lichnosti i tvorchestve Fridrikha Nitsse: Rech', skazannaia v torzhestvennom godichnom zasedanii Obshchestva russkikh vrachei v Odesse 22 fevralia 1903 g. [The pathological element in the personality and works of Friedrich Nietzsche: speech delivered at the solemn annual meeting of the Society of Russian physicians in Odessa on February 22, 1903]*. In Kut'ko, I. I., Bondarenko, L. I., & Petriuk, P. T. (Eds.), *Istoriia psikhooanaliza v Ukrainie [History of psychoanalysis in Ukraine]* (pp. 51–80). Kharkiv: Osnova [in Russian].

- Kut'ko, I. I., Bondarenko, L. I., & Petriuk, P. T. (Eds.). (1996). *Istoriia psikoanaliza v Ukraini [History of psychoanalysis in Ukraine]*. Kharkiv: Osnova [in Russian].
- Liutyi, T. (2016). *Nitszhe. Samoperevershennia [Nietzsche. Self-Overcoming]*. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
- Lombroso, C. (1864). *Genio e follia: prelezione ai corsi di antropologia e clinica psichiatrica presso la R. Universita' di Pavia*. Milano: Tipografia e Libreria di Giuseppe Chiusi, editore.
- Lykov, V. M. (1979). *Zaianie u doshkol'nikov [Stuttering in preschool children]*. Moscow: Tsentral'nyi nauchno-issledovatel'ski institut sanitarnogo prosveshcheniia. Retrieved February 12, 2021, from <https://studfile.net/preview/7111952/page:3/> [in Russian].
- Menzhulin, V. I. (2005). Filosofski upodobannia Ivana Sikorskoho [Ivan Sikorsky's philosophical preferences]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofiia ta relihieznavstvo*, 37, 71–77 [in Ukrainian].
- Menzhulin, V. I. (2008). Psykhobiohrafichne pidgruntia psikoanalitichnykh vidkryttiv ta poniattia "tvorchoi khvoroby" [Psychobiographical background of the psychoanalytical discoveries and the concept of "creative illness"]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofiia ta relihieznavstvo*, 37, 11–18 [in Ukrainian].
- Menzhulin, V. I. (2009a). Filosofiia, biohrafii ta psikoanaliz: vypadok Nitszhe. Stattia 1. "Likar" [Philosophy, Biography and Psychoanalysis: The Case of Nietzsche. Part 1. "A Therapist"]. *Filosofska dumka*, 4, 102–119.
- Menzhulin, V. I. (2009b). Filosofiia, biohrafii ta psikoanaliz: vypadok Nitszhe. Stattia 2. "Patsient" [Philosophy, Biography and Psychoanalysis: The Case of Nietzsche. Part 2. "A Patient"]. *Filosofska dumka*, 6, 112–120.
- Menzhulin, V. I. (2010). *Biohrafichnyi pidkhid v istoriko-filosofskomu piznanni [Biographical approach within the historiography of philosophy]*. Kyiv: NaUKMA; Ahrar Media Hrup [in Ukrainian].
- Menzhulin, V. I. (2013). Zastosuvannia psykhologichnoho analizu v istoriko-filosofskii biohrafistytsi: zahrozy i perspektyvy yikh podolannia [Employing psychological analysis in philosophical biographistics: some risks and possibilities to overcome them]. In Ya. V. Shramko (Ed.), *Aktualni problemy dukhovnosti: zbirnyk naukovykh prats [Actual problems of mind: collection of scholarly works]* (Vol. 14, pp. 103–118). Kryvyi Rih: DVNZ "KNU" [in Ukrainian].
- Möbius, P. (1889). *J. J. Rousseaus Krankengeschichte*. Leipzig.
- Möbius, P. (1899). *Ueber Schopenhauer*. Leipzig: J. A. Barth.
- Möbius, P. (1902). *Über das pathologische bei Nietzsche*. Wiesbaden: Bergmann.
- Motroshilova, N. V. (1999). Diskussii o filosofii F. Nitszhe v Rossii Serebrianoogo veka [Discussions of Nietzsche's Philosophy in Silver Age Russia]. In *Fridrikh Nitszhe i filosofiia v Rossii: Sbornik statei [Friedrich Nietzsche and philosophy in Russia: a collection of articles]* (pp. 38–45). St. Petersburg: Russkii Khristianskii gumanitarnyi institut [in Russian].
- Nicolosi, R. (2018). *Degeneration erzählen: Literatur und Psychiatrie im Russland der 1880er und 1890er Jahre*. Paderborn: Wilhelm Fink.
- Nordau, M. (1894). *Vyrozhdzenie [Degeneration]*. (R. I. Sementkovskii, Transl.). St. Petersburg: F. Pavlenkov [in Russian].
- Orth, M., & Trimble, M. R. (2006). Friedrich Nietzsche's mental illness – general paralysis of the insane vs. frontotemporal dementia. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 114 (6), 439–444. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0447.2006.00827.x>
- Perogamvros, L., Perrig, S., Bogousslavsky, J., & Giannakopoulos, P. (2013). Friedrich Nietzsche and his illness: a neurophilosophical approach to introspection. *Journal of the history of the neurosciences*, 22 (2), 174–182. <https://doi.org/10.1080/0964704X.2012.712825>
- Preobrazhenskii, V. P. (1892). Fridrikh Nitszhe. Kritika morali al'truizma [Friedrich Nietzsche. A Critique of the Morality of Altruism]. *Voprosy filosofii i psikhologii*, 15, 115–160 [in Russian].
- Romanov, I., & Pushkareva, T. (n. d.). *K istorii psikoanaliza v Ukraini [To the history of psychoanalysis in Ukraine]*. Retrieved February 12, 2021, from Khar'kovskoe psikoanaliticheskoe obshchestvo [Kharkiv psychoanalytical society]: <http://psychoanalysiskharkov.com/%D0%BA-%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B8-%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0-%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B5/> [in Russian].
- Rossiiskii meditsinskii spisok, izdannii po vysochaishemu ego imperatorskago velichestva povelenu ... na 1895 god: (po svedeniim k 15 marta 1895 g.) [The Russian Medical List, published by His Imperial Majesty's Highest Command... for the year 1895: (according to information by March 15, 1895)]. (1895). St. Petersburg: Tipografiia Ministerstva vnutrennikh del [in Russian].
- Rossiiskii meditsinskii spisok, izdannii po vysochaishemu ego imperatorskago velichestva povelenu ... na 1897 god: (po svedeniim k 15 maia 1897 g.) [The Russian Medical List, published by His Imperial Majesty's Highest Command... for the year 1897: (according to information by May 15, 1897)]. (1897). St. Petersburg: Tipografiia Ministerstva vnutrennikh del [in Russian].
- Rossiiskii meditsinskii spisok, izdannii po vysochaishemu ego imperatorskago velichestva povelenu ... na 1902 god: (po svedeniim k 15 fevralia 1902 g.) [The Russian Medical List, published by His Imperial Majesty's Highest Command... for the year 1902: (according to information by February 15, 1902)]. (1902). St. Petersburg: Tipografiia Ministerstva vnutrennikh del [in Russian].
- Rossiiskii meditsinskii spisok, izdannii po vysochaishemu ego imperatorskago velichestva povelenu ... na 1908 god: spiski vrachei, veterinarov, zubnykh vrachei, farmatsevtov i aptek: po svedeniim k 1 maia 1908 g. [The Russian Medical List, published by His Imperial Majesty's Highest Command... for 1908: lists of doctors, veterinarians, dentists, pharmacists and pharmacists: according to information by May 1, 1908]. (1908). St. Petersburg: Tipografiia Ministerstva vnutrennikh del [in Russian].
- Rossiiskii meditsinskii spisok, izdannii po vysochaishemu ego imperatorskago velichestva povelenu ... na 1916 god: spiski vrachei, veterinarov, zubnykh vrachei, farmatsevtov i aptek: po svedeniim na 1 maia 1916 g. [The Russian Medical List, published by His Imperial Majesty's Highest Command... for 1916: lists of doctors, veterinarians, dentists, pharmacists and pharmacists: according to information by May 1, 1916]. (1916). Petrograd: Tipografiia Ministerstva vnutrennikh del [in Russian].
- Rudnev, V. I. (1927). Turgenev i Chekhov v izobrazhenii galliutsinatsii [Turgenev and Chekhov in the portrayal of hallucinations]. In G. V. Segalin (Ed.), *Klinicheskii arkhiv genial'nosti i odarennosti (evropatologii) [The clinical archive of genius and talent (europathology)]* (Vol. 3, pp. 181–202). Sverdlovsk [in Russian].
- Rudnev, V. I. (1928). Psikhologicheskii analiz "Prizrakov" Turgeneva [A psychological analysis of Turgenev's "Ghosts"]. In G. V. Segalin (Ed.), *Klinicheskii arkhiv genial'nosti i odarennosti (evropatologii) [The clinical archive of genius and talent (europathology)]* (Vol. 4, pp. 23–34). Sverdlovsk [in Russian].
- Segalin, G. V. (Ed.). (1926). *Klinicheskii arkhiv genial'nosti i odarennosti (evropatologii) [The clinical archive of genius and talent (europathology)]* (Vol. 2). Sverdlovsk [in Russian].
- Shestov, L. (1993). *Izbrannye sochineniia [Selected works]*. Moskva: Renessans [in Russian].
- Shevtsova, E. E. (2019). *Zaianie: ucheb. posobie dlia akademicheskogo bakalavriata [Stuttering: textbook for academic baccalaureate]*. Moskva: Izdatel'stvo Iurait. Retrieved February 12, 2021, from <https://cdn1.ozone.ru/multimedia/1026253151.pdf> [in Russian].
- Sikorskii, I. A. (1889). *O zaikanii. [On the stuttering]*. St. Petersburg: Izdanie Karla Rikkera [in Russian].

- Sineokaia, Iu. V. (1999). Vospriatie idei Nitshe v Rossii: osnovnye etapy, tendentsii, znachenie [Reception of Nietzsche's ideas in Russia: main stages, trends, significance]. In *Fridrikh Nitshe i filozofia v Rossii: Sbornik statei [Friedrich Nietzsche and philosophy in Russia: a collection of articles]* (pp. 7–37). St. Petersburg: Russkii Khristianskii gumanitarnyi institut [in Russian].
- Sirotkina, I. (2002). Mad genius: The idea and its ramifications. *Intellectual News*, 10 (1), 91–98. <https://doi.org/10.1080/15615324.2002.10428832>
- Sirotkina, I. E. (2007). Byl li Strindberg dushevnobol'nym? K kritike patografii [Was Strindberg mentally ill? Toward a Critique of Pathography]. In *Ibsen, Strindberg, Chekhov: sbornik statei [Ibsen, Strindberg, Chekhov: a collection of articles]* (pp. 243–256). Moskva: Izdatel'skii tsentr Rossiiskogo gosudarstvennogo gumanitarnogo universiteta [in Russian].
- Sirotkina, I. E. (2008). *Klassiki i psikiatry: Psikiatriia v rossiiskoi kul'ture kontsa XIX – nachala XX veka [Classics and psychiatrists: psychiatry in Russian culture in the late 19th and early 20th centuries]*. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie [in Russian].
- Tényi, T. (2012). The madness of Dionysus – six hypotheses on the illness of Nietzsche. *Psychiatria Hungarica: A Magyar Pszichiatriai Tarsasag tudományos folyoirata*, 27 (6), 420–425.
- Timiriazev, K. A. (1938). *Sochineniia: 1843–1920* (T. 5: Nasushchnye zadachi sovremennogo estestvoznaniia: Publichnye rechi) [Works: 1843–1920. (Vol. 5: The urgent tasks of modern natural science: Public speeches)]. Moskva: Sel'khozgiz [in Russian].
- Tsertelev, D. N. (1897). Kritika vyrozhdeniia i vyrozhdenie kritiki [Criticism of degeneration and degeneration of criticism]. *Russkii vestnik*, 3, 4, 11, 12, 56–82, 79–122, 1–22, 1–28 [in Russian].
- Unaniants, N. T. (2001). Sud'ba professora Chizha [The Fate of Professor Chizh]. In V. F. Chizh, *Psikhologiya zloдея, vlastelina, fanatika. Zapiski psikhiatra [Psychology of the villain, ruler, and fanatic. Notes of the psychiatrist]* (pp. 3–10). Moskva: Respublika [in Russian].

Vadym Menzhulin

FRIEDRICH NIETZSCHE AS A HERO OF PATHOGRAPHIES WRITTEN ON THE TERRITORY OF RUSSIAN EMPIRE

At the beginning of the twentieth century, when psychoanalysis was just emerging and the tradition of writing psychoanalytic biographies (psychobiographies) did not yet exist, the genre of pathography was widespread among psychiatrists, who considered the life of a prominent figure through the prism of his or her disease. One of the heroes of the number of pathological investigations was Friedrich Nietzsche, whose figure and philosophical views instigated wide interest. This tendency was manifested among the psychiatrists working in the Russian Empire, including the territory of contemporary Ukraine. The analysis of Nietzsche's illness and creativity, proposed by a psychiatrist from Odessa Ivan Khmelevskiy, helps to clarify the historical boundaries between the pathography and psychobiography. The current article for the first time attempts to reproduce the basic data on the life and research activities of this now almost forgotten psychiatrist. The specificity of I. Khmelevskiy's views on F. Nietzsche becomes more obvious due to the consideration of the position of Vladimir Chyzh, another Russian psychiatrist who was also interested in the figure and ideas of the German philosopher. It is shown that the pathographies of F. Nietzsche, proposed by I. Khmelevskiy and V. Chyzh, reflected both some features of the development of the genre and general trends in understanding of Nietzsche's figure and teachings within the Russian context. It is shown that V. Chyzh and I. Khmelevskiy, like many scientists of their time, shared some ideas about evolution and degeneration, which are now considered outdated. At the same time, it has been shown that both psychiatrists confronted with the philosophy and figure of F. Nietzsche were forced to limit the explanatory ambitions of psychiatry and avoid the usual for pathographers of that time tendency to consider genius as a pathology. It is also noted that the fact of Nietzsche's illness, if not overemphasized, can be accepted to the philosophical discourse of the present time.

Keywords: Friedrich Nietzsche, pathography, psychobiography, Ivan Khmelevskiy, Vladimir Chyzh, biography of the philosopher.

Матеріал надійшов 15.02.2021

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)